

**Завдання для дистанційного вивчення дисципліни «Політологія»
студентами IV курсу факультету біології, географії та екології і
медичного факультету**

Виконані завдання надсилати на ел. пошту galichenko@i.ua

Вивчити лекційний матеріал за планом-конспектом:

Лекція

Політична свідомість і політична культура

Мета: розглянути політичну свідомість і політичну культуру та визначити їх типи, охарактеризувати функції політичної свідомості, встановити взаємозв'язок між теоретичним та емпіричним рівнями політичної свідомості; охарактеризувати політичну свідомість і політичну культуру сучасного українського суспільства.

Ключові слова: вибори, громадянин, підданий, політична свідомість, політична культура, суспільство, традиція.

План

1. Політична свідомість: зміст, структура, функції.
2. Політична культура : структура та типологія.
3. Політична свідомість і політична культура сучасного українського суспільства.

1. Важливою характеристикою політичного життя суспільства є політична свідомість. Вона постає як система теоретичних і повсякденних знань, оцінок, настроїв та почуттів, за допомогою яких відбувається усвідомлення політичної сфери соціальними суб'єктами. Важливо розуміти, що **політична свідомість** постає комплексом взаємопов'язаних елементів, кожен з яких має важливе значення. В українському суспільстві уявлення про політику здебільшого формуються на основі досвіду безпосередньої взаємодії з владними інституціями, визначаються суспільними стереотипами, зокрема, що політика є брудною справою, а всі політики постійно не виконують обіцянки та дурять виборців. Окрім того, визначальною тенденцією у світовій та вітчизняній політиці постає апеляція до емоційної сфери, намагання сподобатися виборцю, зіграти на його страхах та сподіваннях, а не робота з «раціо» стосовно обговорення партійних програм, ідеологічних принципів, стратегії розвитку держави.

На думку Г. Новікова, у політичній свідомості можна виділити 2 взаємопов'язані елементи: пізнавальний та мотиваційний. Мотиваційний блок спонукає людей брати участь у політичному житті виходячи з власних потреб, інтересів, цінностей чи переконань. В свою чергу пізнавальний блок включає поінформованість, політичні знання, ідеї, політичну ідеологію. Розвинена політична свідомість передбачає наявність правосвідомості у громадян. Громадяни розуміють правові норми та намагаються їх дотримуватися. Це закладає підвалини для формування правової держави.

Умовами виникнення політичної свідомості є усвідомлення людиною власної групової ідентифікації та власних інтересів, розуміння, що їх задоволення неможливе без відносин з політично владою, а відповідно намагання отримати певний статус, який дозволить впливати або ж користуватися владними механізмами.

Структура політичної свідомості може бути описана з точки зору суб'єкта або за глибиною відображення дійсності. **З точки зору суб'єкта** виділяють індивідуальну, групову та масову політичну свідомість. Індивідуальна політична свідомість забезпечує пізнання політики та участь у ній на основі мотиваційних, ціннісних та раціональних компонентів, які формуються у свідомості конкретного індивіда. Групова політична свідомість постає узагальненням свідомості великих (класи) і малих (зацікавленні групи) соціальних груп пов'язаних з політикою. Реалізація інтересів малих соціальних груп докладно проаналізована в працях В. Паретто та А. Бентлі. Масова політична свідомість – реально діюча політична свідомість масової спільності людей, що бере участь у політичному житті. Вона фіксується при опитування громадянської думки. Приклад: питання стосовно того чи рухається Україна у правильному напрямку або ж чи задоволенні ви існуючим станом справ у країні. Дозволяє оцінити суспільні настрої, зокрема, в Україні вони є переважно негативними. З травня 2019 по січень 2020 року спостерігалось переважання тих, хто був позитивно налаштований стосовно стану справ у країні та її перспектив у майбутньому. Проте, починаючи з лютого 2020 численні соціологічні дослідження фіксують зміну позитивних настроїв в українському суспільстві на негативні.

За глибиною відображення дійсності виділяють буденну та науково-теоретичну політичну свідомість. **Буденна** політична свідомість виникає на основі повсякденного досвіду людини. Її основними рисами є: суперечливість, фрагментарність, несистемність, підвищена емоційність, стійкість та інертність впливу на поведінку. У сучасному інформаційно насиченому світі пересічному громадянину дуже важко встановити причинно-наслідкові зв'язки між заявами політиків та їх діями, між обіцянками та їх реалізацією, між явним та прихованим політичним процесами. Кожен день з'являється новий інформаційних привід, який за своїм емоційним навантаженням, ступенем скандальності або

невідповідності існуючим уявленням здатен затьмарити учорашні події. Відображенням буденної політичної свідомості постає суспільна психологія.

Науково-теоретична політична свідомість формується певними соціальними групами на ґрунті цілеспрямованого дослідження політичного процесу. Визначальні риси: системність, цілісність, здатність до прогнозування. Можливість прогнозування пов'язана з тим, що політична ідеологія містить обов'язково певний прийнятний образ майбутнього. Тобто прихід до влади лібералів або ж консерваторів дозволяє передбачити їхню політику виходячи з проголошених ними уявлень про роль держави та її взаємодію з суспільством. Саме тому для України важливою є поява ідеологічних партій. Наразі партії постають лише виборчими проєктами, котрі дозволяють окремим політикам отримати доступ до влади без чітких зобов'язань перед виборцями. Способом вираження постає політична ідеологія.

Основні функції політичної свідомості:

Пізнавальна – сприяє появі системи знань про політику;

Оцінювальна – сприяє виробленню ставлення до політичної дійсності, її сприйняття чи несприйняття, а відповідно участі або ж не участі в політичному житті;

Регулятивна – забезпечує вплив громадян на політичний процес;

Інтегруюча – сприяє об'єднанню громадян у групи на основі спільних інтересів, цінностей, переконань, ідеалів;

Прогностична – дозволяє передбачити перебіг та результати політичного процесу;

Нормативна – створює загальноприйнятний образ майбутнього.

2. Від рівня розвитку політичної культури залежить характер і напрямки розвитку політичного процесу. Поява політичної культури пов'язана з розвитком держави. Вона була предметом уваги Платона, Арістотеля, Макіавеллі, Монтеск'є, Токвіля, Маркса, Мангейма та ін.. У науковий обіг термін «політична культура» увів Й. Г. Гердер. Особливої популярності зазначений термін набув у II половині ХХ ст..

На думку Г. Алмонда та С. Верби, політична культура – це сукупність психологічних орієнтацій людей стосовно таких політичних об'єктів, як знання, почуття та оцінки політичних явищ. Тобто політична діяльність лишається поза їхньою увагою. А. Кардинер та С. Вайт навпаки під цим терміном розуміють політичну діяльність та поведінку носіїв політичної культури.

Політична культура суспільства є синтезом відповідних культур усіх існуючих у ньому соціальних спільнот і політичних інститутів (наприклад: інститут президентства у США). Вона є складовою духовної культури особи і суспільства загалом. Існує взаємозв'язок між політичною, моральною, правовою та управлінською культурами.

Структура політичної культури складається з:

Культури політичної свідомості (політичні уявлення, переконання, цінності, традиції, звичаї, норми);

Культури політичної поведінки (культура політичної участі та культура політичної діяльності);

Культури функціонування політичних інститутів (культура виборчого процесу, культура прийняття та реалізації політичних рішень, культура регулювання політичних конфліктів).

Г. Алмонд та С. Верба запропонували три «ідеальні» типи політичної культури:

Патріархальний тип – притаманний суспільству з нерозвиненою політичною системою, у якій громадяни не беруть участі в політичному житті, підкоряються волі вождя, партії або старійшин та керуються передусім релігійними чи соціальними інтересами.

Підданський тип – характерне пасивне ставлення громадян до політичної системи, але виражений патріотизм та віра у перевагу існуючих порядків (типовим проявом є феодальне суспільство).

Активістський тип – індивіди беруть активну участь в політичному житті, через різноманітні механізми впливають на дії влади, керуються критичним мисленням, добре поінформовані та мають власний політичний інтерес.

В реальній політиці поєднуються елементи цих типів, адже як зазначалося вище політична культура постає синтезом культур різних соціальних груп. В будь-якому суспільстві є люди, котрі довіряють владі, повністю підкоряються їй та очікують від неї вирішення усіх своїх проблем (патерналізм). З іншого боку існують опозиційні сили, анархічні рухи, лібертаріанці (виступають за зменшення втручання держави в життя суспільства).

На думку Є. Вятра, для докапіталістичних суспільств важливою є традиційна політична культура. Капіталізм у свою чергу сприяє формуванню консервативно-ліберальної (реалізується прихильниками консервативної ідеології), ліберально-демократичної (реалізується прихильниками соціал-демократичної ідеології), автократичної (фашизм, нацизм, комунізм) політичної культури.

3. Особливості політичної культури сучасної України

Непримиренність до будь яких нетрадиційних поглядів (українське суспільство є патріархальним, велику роль відіграють традиційні сімейні та релігійні цінності);

Низька компетентність в управлінні справами суспільства і держави (в результаті непослідовних реформ державної служби велика кількість фахівців залишилася поза системою, політична доцільність домінує над інтересами суспільства і держави);

Правовий нігілізм (не виконання норм Конституції та постійне порушення законів без відповідного покарання за вчиненні дії);

Нерозвиненість громадянських позицій (відсутність реального громадського контролю над владними інституціями);

Підданські відносини до будь якого центру реальної влади (намагання різних учасників політичного процесу підкорятися президентській вертикалі у поза конституційний спосіб).

Використана література:

1. Політологія : Підручник / За заг. ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. Київ : Академія, 2010. 568 с.
2. Політологія : Підручник / За заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. Київ : Вища шк., 2001. 415 с.
3. Шляхтун П. П. Політологія : Підручник. Київ : ЦУЛ, 2019. 472 с.

Підготувати план-конспект лекції на тему «Людина і політика» :

План

1. Політична соціалізація особи.
2. Політика і мораль.
3. Теорії політичних еліт (Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельс).
4. Проблема політичного лідерства.

Підготувати письмові відповіді на запитання для самоконтролю:

Семінарське заняття № 5.

Політичний процес

Мета: охарактеризувати зміст політичного процесу та його типологію, окреслити суб'єктів та об'єктів політичного процесу, проаналізувати взаємозв'язок між політичним розвитком та політичною стабільністю.

Ключові слова: вибори, контрреволюція, конфлікт, політичний процес, революція, стабільність.

1. Політичний процес: зміст та типологія.
2. Політична стабільність. Політичні зміни. Політичний розвиток.
3. Політичний конфлікт і політична криза.
4. Основні концепції конфлікту у сучасній західній політології (Л. Козер, Р. Дарендорф, К. Боулдінг).
5. Революція та контрреволюція.

Питання для самоконтролю:

- 1) Що таке «політичний процес»?
- 2) Як розуміють політичний процес В. Парето та А. Бентлі?
- 3) Хто є засновником системного підходу до політичного процесу?
- 4) Якою є структура політичного процесу?
- 5) Що таке «політична стабільність»? Чи є її досягнення головною метою політичного процесу?
- 6) Що таке «політичні зміни»? Які види політичних змін виділяють у сучасній політології?
- 7) Що таке «політичний розвиток»? Яким чином він пов'язаний з політичними змінами?
- 8) Що таке «політичний конфлікт»? Якими бувають політичні конфлікти?
- 9) Яким чином тлумачить політичний конфлікт марксизм?
- 10) Як розуміє політичний конфлікт функціоналізм?
- 11) Порівняйте погляди Р. Дарендорфа, Л. Козера та К. Боулдінга на природу політичного конфлікту?
- 12) Чи можливе безконфліктне політичне життя?
- 13) Що таке «політична криза»? Якою є типологія політичних криз?
- 14) Яким чином можна вирішити політичну кризу?
- 15) Наведіть приклади політичних криз та шляхів їх вирішення в Україні;

16) Що таке «революція» та «контрреволюція»? Чи є вони взаємопов'язаними?

17) Назвіть основні теорії революції?

18) Проаналізуйте «Помаранчеву революцію» 2004 та «Революцію гідності» 2013-2014 рр. в Україні.

Література:

1. Бульбенюк С. С., Іванова Н. Ю. Політологія у запитаннях та відповідях : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2010. 242 с.
2. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія : наука про політику : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 840 с.
3. Логвина В. Л. Політологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 304 с.
4. Пахарев А. Д. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні : навч. посіб. Київ : ШІЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2011. 182 с.
5. Перегуда Є. В. Політологія : навч. посіб / Є. В. Перегуда, В. Ф. Панібудьласка, В. Л. Семко, Н. І. Рижко та ін. Київ : КНУБА, 2011. 216 с.
6. Погорілий Д. Є. Політологія : кредитно-модульний курс. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, Фірма «Інкос», 2008. 432 с.
7. Політологія / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. Київ : Академія, 2006. 568 с.
8. Політологія : навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред. д-ра політ. н. Хоми Н. М. [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. Львів : «Новий Світ – 2000», 2014. 779 с.
9. Політологія : Підручник / За заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. Київ : Вища шк., 2001. 415 с.
10. Юрій М. Ф. Політологія : підручник. Київ : Дакор, 2006. 217 с.

Політична свідомість і політична культура

Мета: розглянути політичну свідомість і політичну культуру та визначити їх типи, охарактеризувати функції політичної свідомості, встановити взаємозв'язок між теоретичним та емпіричним рівнями політичної свідомості; охарактеризувати політичну свідомість і політичну культуру сучасного українського суспільства.

Ключові слова: вибори, громадянин, підданий, політична свідомість, політична культура, суспільство, традиція.

План

4. Політична свідомість: зміст, структура, функції.
5. Типи політичної свідомості.
6. Політична культура : структура та типологія.
7. Політична свідомість і політична культура сучасного українського суспільства.

Питання для самоконтролю:

- 1) Що таке «політична свідомість»?
- 2) Які функції виконує політична свідомість?
- 3) Які умови сприяють формуванню політичної свідомості?
- 4) Якою є структура політичної свідомості?
- 5) Що таке емпірична політична свідомість?
- 6) Яким чином співвідносяться емпірична та буденна політична свідомість?
- 7) Яким чином ідеологія впливає на формування масової політичної свідомості?
- 8) Що таке «політичний міф»? Наведіть приклади політичних міфів;
- 9) Чим різняться масова та групова політична свідомість?
- 10) Що таке «суспільна думка»? Який вплив вона має на політичне життя?
- 11) Якою є політична свідомість сучасного українського суспільства?
- 12) Що таке «політична культура»?
- 13) Які функції виконує політична культура?
- 14) Як формується політична культура?
- 15) Якою є структура політичної культури?
- 16) Яку роль відіграють цінності в житті суспільства?
- 17) Які типи політичної культури виділяють науковці?
- 18) Який тип політичної культури є характерним для українського суспільства?
- 19) Які різновиди має традиційна політична культура?
- 20) Що таке «політична субкультура»?

Література:

4. Бульбенюк С. С., Іванова Н. Ю. Політологія у запитаннях та відповідях : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2010. 242 с.
5. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія : наука про політику : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 840 с.
6. Іванова Н. Ю., Смолянук В. Ф. Політологія : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2011. 347 с.
7. Остапенко М. А. Політична культура суспільства : Навч. посіб. Київ : МАУП, 2008. 96 с.
8. Перегуда Є. В. Політологія : навч. посіб / Є. В. Перегуда, В. Ф. Панібудьласка, В. Л. Семко, Н. І. Рижко та ін. Київ : КНУБА, 2011. 216 с.
9. Погорілий Д. Є. Політологія : кредитно-модульний курс. Навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, Фірма «Інкос», 2008. 432 с.
10. Політологія : Навч. посіб. / Г. П. Щедрова, Ф. В. Барановський, О. В. Карчевська, О. Г. Мазур та ін. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. 304 с.
11. Політологія : навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред. д-ра політ. н. Хоми Н. М. [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. Львів : «Новий Світ – 2000», 2014. 779 с.
12. Політологія : Підручник / За заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. Київ : Вища шк., 2001. 415 с.
13. Рудич Ф. М. Політологія : Підручник. Київ : Либідь, 2005. 480 с.

Семінарське заняття № 7.

Людина та політика

Мета: охарактеризувати людський вимір політики, розглянути теорію еліт та проблему політичного лідерства, встановити взаємозв'язок між політикою та мораллю, проаналізувати процес політичної соціалізації особи.

Ключові слова: влада, еліта, маса, мораль, політика, політична соціалізація, політичне лідерство.

План

5. Політична соціалізація особи.
6. Політика і мораль.
7. Теорії політичних еліт (Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельс).
8. Проблема політичного лідерства.

Питання для самоконтролю:

- 1) Якими є основні ознаки громадянства?
- 2) Що таке «політична соціалізація»?
- 3) Назвіть основні концепції політичної соціалізації особи;
- 4) Чим відрізняється первина політична соціалізація від вторинної?
- 5) Які два підходи існують стосовно вирішення проблеми співвідношення політики та моралі?
- 6) Порівняйте погляди стосовно дотримання моральних принципів у політиці у працях Н. Макіавеллі та І. Канта;
- 7) Що таке «політична еліта»?
- 8) Назвіть основні концепції політичної еліти;
- 9) Порівняйте ідеї В. Парето та Г. Моски стосовно політичної еліти;
- 10) Яким чином має здійснюватись відбір еліт?
- 11) Поясніть елітарну теорію демократії?
- 12) Чи погоджуєтесь Ви з невідворотністю дії «залізного закону олігархічних тенденцій» Р. Міхельса?
- 13) Назвіть представників української політичної думки, які розвивали теорію еліт у ХХ ст.;
- 14) Чи склалася в сучасній Україні політична еліта?
- 15) Що таке «контреліта»? Яким чином вона впливає на політичне життя?
- 16) Що таке «політичне лідерство»? Чим воно відрізняється від інших форм лідерства?
- 17) Які підходи до розуміння політичного лідерства утвердилися у сучасній політології?
- 18) Якими є функції політичного лідера?
- 19) Якими якостями та рисами має володіти політичний лідер?
- 20) Якою є типологія політичного лідерства Макса Вебера?
- 21) Кого з українських політиків можна вважати політичним лідером?
- 22) Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що сучасна криза Європейського Союзу є передусім кризою політичного лідерства?

Література:

1. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія : наука про політику : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 840 с.
2. Іванова Н. Ю., Смолянук В. Ф. Політологія : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2011. 347 с.
3. Пахарев А. Д. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні : навч. посіб. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2011. 182 с.
4. Погорілий Д. Є. Політологія : кредитно-модульний курс. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, Фірма «Інкос», 2008. 432 с.
5. Політика в особах (Політичне лідерство на постсоціалістичному просторі : національний та регіональний контексти) : навч. посіб. / За заг. ред. Ф. М. Рудича. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2012. 400 с.
6. Політологія : Навч. посіб. / Г. П. Щедрова, Ф. В. Барановський, О. В. Карчевська, О. Г. Мазур та ін. Луганськ : Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2011. 304 с.

7. Політологія : навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред. д-ра політ. н. Хоми Н. М. [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. Львів : «Новий Світ – 2000», 2014. 779 с.
8. Політологія : Підручник / За заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. Київ : Вища шк., 2001. 415 с.
9. Рудич Ф. М. Політологія : Підручник. Київ : Либідь, 2005. 480 с.
10. Шляхтун П. П. Політологія : історія та теорія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 472 с.

Підготувати реферат із запропонованих тем:

1. Політична культура сучасного українського суспільства
2. Політика і релігія
3. Політика і мораль
4. Політична еліта: характерні риси та критерії ефективності
5. Феномен політичного лідерства
6. Характерні риси та основні функції політичного лідера
7. Класифікація політичних лідерів

Контрольні заходи: перевірка письмових робі та реферату